

SENOJI LIETUVIŲ RELIGIJA IR KRIKŠČIONYBĖ VYDŪNO ŽVILGIU

Dr. Vacys Bagdonavičius

Vydūno draugija, Vilnius

Senoji baltų religija ir krikščionybė, jų santykiai yra vieni iš svarbiausių Vydūno filosofijoje bei grožinėje kūryboje aptariamų bei vaizduojamų dalykų. Tie dalykai esmingai įsikomponuoja į jo religinės filosofijos sistemą, kurios pagrindą sudaro indišką vedantizmu ryškiai dvelkiantis panenteistiškasis būties aiškinimas, postuluoju ir imanentinį, ir transcendentinį Dievą. Toksai vydūniškasis aiškinimas labai akivaizdžiai susišaukia su indiškųjų upanišadų būties samprata, kurią įžymus šiuolaikinis indų filosofas (beje, vedantos atstovas) S. Radhakrišnanas yra taip apibūdinęs: „Upanišados tvirtina, kad pasaulis yra Dieve, bet jos niekada neteigė, kad pasaulis – tai Dievas. Dievas – tai žymiai daugiau negu visata, kuri yra jo kūrinys. Jis tiek didesnis už ją ir tiek iškilęs anapus jos, kiek žmogaus asmenybė yra iškilusi virš kūno, kuris yra tik jos įrankis šiame gyvenime. Jos (upanišados – V. B.) atsisako ištirpdyti Dievą pasaulyje, tačiau iš to neseka, kad Dievas išorinis kūrėjas, egzistuojąs atskirai nuo pasaulio. Dievas išreiškia save pasaulyje, o pasaulis yra jo gyvenimo išraiška. [...] Dievas yra ir imanentinis, ir transcendentinis.“¹ Be jokių išlygų pritardamas tokiam Dievo ir pasaulio santykio aiškinimui, Vydūnas Dievą dar apibūdina kaip Didįjį Slėpinį, kaip visos esybės pirminę priežastį, iš kurios visa randasi, kurioje visa būna ir į kurią visa grįžta. O tasai grįžimas yra laipsniškas esybės sąmonėjimas, nuolatinis šviesėjimas, besibaigiantis visa ko, kas yra tapę pasauliu (tiksliau būtų sakyti visata), virtimu grynąja sąmone, arba dvasia. Tasai virsmas Vydūno filosofijoje yra traktuojamas kaip evoliucija, kurios metu pasaulyje vis labiau įsigalinti sąmonė ima reikštis vis subtilesniais, tobulesniais materijos, iš kurios sudarytas pasaulis, pavidalais. Materija irgi nėra dalykas pats sau, o kita tos pačios dvasios, kuri tėra vienintelė realybė, būseną. Tų pavidalų raiškos sferos žyminčios vis aukštesnę sąmonėjimo pakopą, kurių aukščiausios, dabartinės, esmė išreiškia žmoniškumo fenomeną. Žmogui atsiradus, iš karto atsiradusi ir religija. Žmoniškumo fenomeno atsiradimą skelbia tai, kad pasaulyje jau yra būtybė, kuri suvokia pati save, t. y. kuri turi savimone, arba, kaip pasakytų Vydūnas, ašainę sąmonę. Toji ašainė sąmonė verčia ją pajutusią esybę ieškoti ne tik savo vietos pasaulyje, bet ir savo esaties pagrindų, savo atsiradimo šaltinio ir to atsiradimo priežasčių. Tas ieškojimas ir yra pagrindinė religijos atsiradimo prielaida. Žmogumi tapusi esybė pasijaučia esanti Didžiojo Slėpinio akivaizdoje, iš kurio eina visa, kas susiję tiek su aplinkinio pasaulio, tiek jo paties būtimi. Tasai Didysis Slėpinys tampa ne tik pagarbaus tikėjimo bet ir intuityvios traukos objektu, su kuriuo siekiama susiliesti ar netgi susiliesti. O tasai susiliejęs suprantamas kaip grįžimas į ten, iš kur ateita, taigi, į savo pradžios šaltinį. Tasai siekimas, anot Vydūno, yra bendras visiems žmonėms, kokiai rasei ar tautai jie bepriklaušytų, kokiu istoriniu laiku begyventų. Jis esąs lyg ir užprogramuotas kiekvieno žmogaus sąmonėje ar sąmoneje ir yra universalusis bet kokios religijos pagrindas. Kartu tai – ir žmoniškumo dvasinės esmės požymis. Savo savimone žmogus yra pasiekęs grynosios sąmonės, arba dvasios, sferą ir iš jos gauna veikimo galią ir kryptį, kuri yra tapati Didžiojo Slėpinio, arba Pasaulio kūrėjo – Dievo veikimo kryptim. Tokiu būdu žmogus tampa paties Dievo bendrakūrėju, tebesitęsiančio pasaulio evoliucijos vyksmo sąmoningu dalyviu ir vykdytoju. Žmogaus savimone iš esmės esanti dvasinio absoliuto (Didžiojo Slėpinio, Visatos kūrėjo) savimone jo paties sukurtame pasaulyje apraiška. „Tame, kas tikrai žmoniška, dieviškumas ir žmoniškumas sutampa“², – teigia Vydūnas. Taigi, žmogus, anot mąstytojo, yra tarsi dieviškosios dvasios kibirkštis ir savo esme prilįgsta Dievui, potencialiai turi tą pačią galią, kaip ir Jis. Patekusi į materialųjį pasaulį, įsikūrusi materialiam kūne, toji žmogaus dvasinė esmė lyg ir pamiršta savo tikrąją prigimtį, susitapatina su kūnu ir supantį pasaulį ima laikyti tikrąja realybe, o ne Didžiojo Slėpinio pasireiškimu. Tačiau tasai užsimiršimas yra nors ir stiprus, bet ne visiškasis. Žmoguje lieka stipresnė ar silpnesnė ryšio su dvasiniu būties

¹ Радхакришнан С. *Индийская философия, т. 1*, Москва: Издательство иностранной литературы, 1956, с. 168–169.

² Vydūnas. *Raštai*, t. 1, 1990, p. 519.

pagrindu pajauta., kuri verčia tą ryšį ne tik palaikyti, bet ir jį stiprinti. Tapęs pasaulio gyventoju, jame vis labiau įsitvirtinamas žmogus kartu ima ieškoti minėtojo ryšio su dvasine būtimi palaikymo ir stiprinimo taigi, lyg ir grįžimo į ją, būdų. Tie būdai priklauso nuo to, kaip žmonės gyvena juos supančiame pasaulyje, kokios to gyvenimo sąlygos, kokie susiformavę papročiai, su kokiomis gamtos galiomis jie susiduria ir kaip su jomis santykiauja, kokie nusistovėję tarpusavio santykiai ir pan. Gyvenimo aplinka ir sąlygos suformuoja ir gyvenimo būdą, suburiančiu žmones į bendrijas, kurios istorijos eigoje tampa tautomis, kuriančiomis savo kultūras. O kultūros šerdis, anot Vydūno, yra žmoguje stipriau ar silpniau žėrinti ar rusenanti dvasingumo kibirkštis, žmoniškumo esmės branduolys. Iš tos esmės santykio su pasauliu ir randasi kultūra. Tautų gyvensena ir jų kultūrinė raiška sąlygoja ir tai, kaip jos santykiauja su tikroju esybės pagrindu, Didžiuoju Slėpiniu, arba Dievu. Iš to *kaip* ir randasi religijos, kiekviena savaip paaškinančios to Slėpinio esmę, pateikiančios prie jo priartėti padedančius savus ritualus ar elgsenos modelius. Tas priartėjimas ar priartinimas yra pati svarbiausioji kiekvienos religijos funkcija. Skiriasi tik tos funkcijos realizavimo būdai. Vydūno požiūriu, ne tik netikslinga, bet nereikalinga ir beprasmiška, o kartais ir žalinga vertinti, koks iš tų būdų yra teisingesnis, geresnis, efektyvesnis. Kiekviena tauta yra susikūrusi savąjį būdą, jį pagrindusi sava patirtimi, savo natūraliai susiformavusia pasaulėjauta, pritaikiusi prie savo gyvenimo sąlygų ir būdo. Taigi, kiekviena tauta susikuria religiją pati. Įvairios religijos tarpusavyje besiskirdamos savo brandumu, teologijomis, panteonais, ritualais, apeigomis, pačia savo esme jos siekia to paties – padėti žmogui „atsiverti pačiai būties paslapčiai“.³

Žvelgdamas į religijų įvairovę, Vydūnas labiau ieškojo ne skirtumų tarp jų, o to, kas jose yra bendra, kas liudija jas visa siekiant to paties – žmogaus suartinimo su Dievu, orientavimo religinės patyros link. Tuos bendrumus, Vydūno požiūriu nesunkiai galima išvelgti visais laikais tomis pačiomis išliekančiose įvairių tautų pamatinėse religinėse pažiūrose, tapačiuose arba labai panašiuose simboliuose ar religiniuose apreiškimuose. Labai panašios esančios ir pagrindinės įvairių religijų šventraščių mintys. Tie bendrumai rodo, kad žmogaus santykio su Dievu supratimas, nors ir skirtingai išreiškiamas, iš esmės yra universalus visai žmonijai. Skirtingos savaip užšifruotos jo išreiškimo formos esančios nuorodos į atsivėrimą Didžiajai Paslapčiai. Tos nuorodos perteikiamos materialiais šio pasaulio realijų pavidalais, tačiau jų prasmė yra simbolinė, nes tie pavidalai traktuotini kaip anapusinio pasaulio galių įvaizdžiai. „Būties slėpinys įvairiomis galiomis atsiskleidžia pasaulyje. Jos yra Dievai, kurie iškelia tam tikrus uždavinius pasauliui ir gyvenimui, o labai ypatingus uždavinius – žmogui“, – aiškina Vydūnas. Žmonių susikurti dievų simboliai padeda jiems prisiminti dieviškąją tų galių prigimtį ir prie jų susitelkiant „svajoti apie išlaisvinimą iš visko, kas žemiška. Tai yra veržimasis iš pasidavimo daiktiškumui į dvasios laisvę.“⁴

Išeidamas iš tokios bendrosios religijos esmės sampratos Vydūnas vertina ir krikščionybę, kurios atsiradimą ir reiškimąsi laiko labai svarbiais Vakarų pasaulio dvasinei evoliucijai. Jo aiškinimu, ši pasauline vėliau tapusi religija užgimė dvasinio pakilimo, vykusio Artimuosiuose Rytuose, laiku ir sugebėjo sava forma įtaigiai perteikti to regiono religinių mokymų dvasią bei jų simbolių ar vaizdinių prasmę. „Tai, kas įvairiausių religijų mokymuose ir papročiuose buvo pripažinta turininga, veikdavo uždegamai. Krikščionybėje tai išliepsnojo“⁵, – rašo Vydūnas. Krikščionybė, mąstytojo įsitikinimu, ypač vertintina už tai, kad labiau išryškino dieviškumo reiškimąsi žmoniškumu. Naujoji religija skleidusi „Dievo atsivėrimą visiems žmonėms. Prieita prie išsamesnio, negu buvo iki tol skelbta, suvokimo, kad visa, kas esmingiausia, plaukia iš dieviškojo žmogaus, Dievo ir žmogaus sūnaus, gyvenimo ir esybės.“⁶ Krikščionybė subtiliai sintetavusi daugelio religijų esminius dalykus, todėl ji tapusi lengviau suvokiama įvairių tautų žmonėms ir galėjo sėkmingai plisti bei vėliau apimti didelę žmonijos dalį. Vėliau ši dieviškumo pajautą subtiliai žadinanti ir paveiki religija dėl jos vėlesnių skleidėjų paviršutiniško jos traktavimo bei sudogminimo, iškelimo virš kitų tikėjimų neišvengusi paklydimų ir nuosmukių, pasidavusi orientacijai į šio pasaulio vertybes. Ją irgi ne kartą yra apėmęs sąstingis. Apibūdindamas XX a.

³ Vydūnas. *Raštai*, t. 4, V., 994, p. 127.

⁴ Vydūnas. *Raštai*, t. 4, V., p. 130.

⁵ Vydūnas. *Raštai*, t. 4, V., 1994, p. 138.

⁶ Ten pat.

religinę situaciją, krikščionybei jis meta kartų priekaištą. „Religija krikščionybėje prarado savo gyvybingumą ir netapo tuo, ko iš jos buvo tikėtasi. Dabar, atrodo, yra pasiekta nuosmukio gelmė“⁷, – rašė Vydūnas baigiantis Antrajam pasauliniam karui. Negaili kritikos krikščionybei ir už jos nepakančią laikyseną kitų religijų atžvilgiu. „Tokio tikėjimo, kai vien jis laikomas teisingu, vidinis poveikis daug kenksmingesnis negu nuodijimasis nikotinu ar alkoholiu, negu vergavimas instinktams, geismams ir aistroms. Jis temdo sąmoningumą lygiai taip pat kaip ir kiekvienas kitas melas, kuris yra vidinio žinojimo nuslopinimas“⁸, – turėdamas galvoje krikščioniškųjų bažnyčių nuostatus bei istorinę patirtį, teigia mąstytojas.

Susipažinęs ne tik su krikščionybe, bet ir daugeliu senovės religijų, pasinėręs į Rytų, didžiąja dalimi indų, išmintį, gerokai paveiktas teosofijos, Vydūnas įsitikino, kad savo vietoje ir laike vertingos yra visos religijos, o paveikiausios – prigimtinės, t. y. tos, kurios atsirado jas išpažįstančiose tautose. Praktinis darbas savo tautos kultūros baruose jam atskleidžia tos kultūros grožį, jos gelmiškąjį vertingumą. Ieškodamas to vertingumo šaknų, mąstytojas atranda ir senąją savo tautos tikybę. Atradęs iš karto ją regi daugelio pasaulio tikėjimų kontekste, nes su tais tikėjimais jau susipažinta kiek anksčiau. Tame kontekste savo tautos religiniai pagrindai atrodo tokie pat brandūs, kaip ir kitų tikėjimų pagrindai. Religiją suprasdamas kaip žmogaus tiesioginį ryšį su Dievu, jis ją supranta ir kaip pačią svarbiausią kultūros sąlygą. Kaip jau sakėme, kultūrą, Vydūno aiškina kaip atsirandančią žmogaus dvasios santykiyje su pasauliu. Tad kultūros lygis ir branda priklauso nuo to, kokio šviesumo ir stiprumo yra kūrusiojo žmogaus dvasia. O tasai šviesumas ir stiprumas gaunamas iš paties Dievo, kai jam atsiduodama, t. y. kai esama tikros religinės patyros. To atsidavimo tikrumas, nuoširdumas, gelmiškumas yra esminiai kiekvienos religijos brandos požymiai. Todėl ją praktikuojantis žmogus kurs ir tokio lygio kultūrą, kokią įgalins iš savo religijos gautoji dvasios energija. Tad kultūra yra tautos religinės brandos tiesioginis atspindys.

Apie buvusią aukštą savo tautos religinę brandą Vydūnas pirmiausia kaip tik ir sprendžia iš josios etninės kultūros paveldo, o ypač iš gyvosios jos dalies. Pati betarpiškiausia yra religijos sąsaja su dora. O ši, mąstytojo įsitikinimu, lietuviuose ne tik buvusi, bet ir iki šiol išlikusi itin aukšta. Netgi kūno sveikumas bei grožis akivaizdžiai atspindį iš senovės paveldėtą lietuvių dvasinį skaistumą, tiesiogiai priklausančią nuo jo religinio nuoširdumo.⁹

Archajiškieji lietuvių tikėjimo bruožai taip pat laikomi religinio tobulumo požymiu. Mat senosios ikikrikščioniškosios religijos savo simboliais giliai išreiškusios religinės patyros prasmingumą ir tuo labai sugestyviai padėjusios žmogui tą patyrimą išgyventi, iki jos prieiti. Lietuvių tikėjime savo reikšmingumo nepraradę buvo patys svarbiausieji visų senųjų religijų simboliai – ugnis, medis, žaltis. Tie simboliai patys nėra religinio garbinimo objektai, o tik ženklai, nuorodos į dvasinę visumos esmę, į pirminę jos priežastį – Dievą. Ugnimi pasakojama apie visur esančią dvasios liepsną ir šviesą, apie visa ko kitimą iš vieno pagrindo ir buvimą jame. Medis visuose religijose reiškias nuolatinį augimą, tobulėjimą, vystymąsi. Žaltys, būdamas išminties simboliu, kartu rodąs, kaip formų kaitoje bei įvairovėje išliekanti nepakitusi toji pati esmė, tasai pats visos būties pagrindas. Visas senose tikybose šventomis laikomas įvairias galias reikią suprasti ne kaip daugelio dievų pripažinimą, o kaip vienos didžiosios kūrybos galios, vieno Dievo raiškos formas. Simboliai, kokie jie bebūtų, patys savaime dar nerodo nei religijos stabmeldiškumo, nei josios gilumo. Svarbiausia yra tų simbolių paskirtis, naudojimosi jais pobūdis tos ir kitos religijos sistemoje. Tai, kas kuo geriau padeda žmogui atsiverti Dievui, ateiti į gilią tikiybę patyrą, yra religijos tikrasis turtas. Tačiau tas turtas dvasiškai veiksmingas bus tik tada, kai pati žmogaus siela bus pasiruošusi juo naudotis, kai ji pati kreipsis Dievop ir sieks vienumo su Juo. Tad svarbiausia tikėjime – dvasios būseną, tikrasis maldingumas, visos žmogaus elgsenos darna su dieviškąja pasaulio tvarka. Ir tikrasis tautos religinis lygis galimas matuoti pagal tą josios elgsenos darną bei dvasingumo pajautos gyvumą.¹⁰ „Kiekvieno žmogaus viduje gyvas yra ypatingas nujautimas sąryšių su gyvenimo gelmėmis [...] Tas nujautimas gyvenimo gelmių, šis numanymas gyvybės

⁷ Ten pat, p. 158.

⁸ Ten pat, p. 52–53.

⁹ Vydūnas. *Raštai*, t. 1. V., 1990, p. 85.

¹⁰ Vydūnas. *Raštai*, t. 2, V., 1991, p. 40–45.

Priežasties yra tikybos pagrindas. Jis kiekvienoj tautoj savaip apsireiškia [...] Palaiminga yra ta tauta, kurios tikyba tiesiog auginta iš minėtojo numanymo“. Tokia tikyba buvusi „galingiausia tautos gyvybės parama“, – rašo Vydūnas.¹¹ Šia prasme senasis lietuvių tikėjimas, kaip ir daugelis kitų senųjų religijų, buvęs tokia „galingiausia tautos gyvybės parama“. Vydūnas pažymi, kad dvasinę žmogaus nuostatą išreiškęs religingumas senovėje iš viso buvęs gilesnis negu šiais laikais. Tad pats tokio religingumo požymių išlaikymas ir atkaklus jų gynimas jau savaime rodęs lietuvių senosios tikybos veiksmingumą ir tvirtybę. Sakralinę prasmę Vydūnui turi lietuvių kalbos ypatingas artimumas sanskrito kalbai, kuri „nuo pat senovės vadinama šventąja“, kuria „surašytos aukščiausios žmonijos žinios“, „surašyti gal švenčiausieji raštai“.¹²

Atidžiau pažvelgęs į pačią lietuvių religijos esmę, Vydūnas daro išvadą, jog ji nebuvo nei klaidinga, nei primityvi. „Priešingai, lietuvių sąmonė buvo tame gana skaidri [...]. Tikyba tiesiog buvo vyriausioji lietuvių tautos gyvybės gysla. Tikyba ir su ja sujungtas pasaulio supratimas dar buvo ir aukščiausias bei plačiausias tautos vienijimo skritulys. Tasai buvo kaip kokia šviesi vieta tamsybėje. Visi, kurie tame skritulyje stovėjo, buvo gentys, buvo tos vienos, būtent aiškių tautos vaikai.“¹³

Pabrėždamas gelminį savo tautos gyvybės ryšį su jos natūraliai išaugusia tikyba, Vydūnas nedviprasmiškai pasako, kad taip „augusią tautos tikybą naikinant, tautos gyvybei suteikiamas smarkiausias smūgis“¹⁴. Tokį smūgį lietuvių tautos gyvybei sudavusi krikščionybė ir tas smūgis labai skaudžiai atsiliepęs tolesnei tautos raidai. Tiesa, Vydūnas niekur neniekina krikščionybės dėl josios pagrindų, o dargi ją laiko labai tobula ir stipria religija, pasaulyje atliekančia savo tikrai išganytojišką misiją. Tačiau žiaurus būdas, kuriuo ji ėjo į Lietuvą, buvęs tikrai ne krikščioniškas. Pats kryžiuočių elgesys buvęs „aiškus liudymas, jog tokių žmonių tikyba negalėjo būti tikra“. „Iš senosios savo tikybos lietuviai žinojo, kad dora turi kilti kaip tikyba iš giliausio žmogaus vidaus, iš skaisčiausios jo sąmonės ir sąžinės. O dabar tikyba buvo siūloma kaip koks drabužis“¹⁵. Prievara atneštos religijos nesugebėta ir tinkamai, subtiliai įtvirtinti. „Naujoji tikyba nebūtų kenkusi lietuvių tautai. Nesa iš tikrųjų ji yra viena kilniausių žmonijos tikybų. Bet būtų reikėję ją gretinti prie senosios tikybos. Ji būtų turėjusi visa, kas senojoje tikyboje gero buvo, tvirtinti ir pridėti, ką ji geresnio turėjo. Taip krikščionių tikybai kitur prasiskleidžiant, beveik vis atsitiko. Ir toji tikyba tapo kiekvienai tautai kitokia. [...] Lietuvių senos tikybos visai nebuvo atbojama. Lyg tarp jos ir krikščionių tikybos nieko bendro nebūtų buvę“¹⁶. Labai kritiškai įvertinęs patį krikščionybės įvedimo Lietuvon faktą, Vydūnas nemenkina paskesnių jos nuopelnų lietuvių kultūrai, jos dvasios raidai ir neragina su ja kovoti dabar. Pripažįsta, kad ji jau yra tapusi pagrindiniu tautos dvasinės raiškos būdu. Dabar esąs svarbus uždavinys „išigyvenusioj tikyboj įgyti šviesesnę žvilgį“¹⁷

Šia prasme itin svarbus Vydūno pastebėjimas, kuris ypatingą aktualumą įgauna mūsų dienomis: „Mūsų laiku lietuvių tauta žymiai atsigauja. Ir tūli spėja, kad kiekviena atsigaujanti tauta grįžta prie senovės tikybos. Vienok visuomet negrįžtama prie buvusių formų. Grįžtama (einama) vien prie dvasios. Krikščionybė yra visa persunkta senovės Šviesos tikybos. Ir grįžimas senovės tikybon tegali reikšti aukštesnę šių dienų „tikybos“ išmanymą. Niekuomet nereikėtų griauti, kas kitam šventa. Visur reikia stengtis išsvysti tą vieną visais amžiais apsireiškiančią Didybę ir Šventybę. Tuomet ji pastoja pavienio žmogaus ir tautos galybe ir atsigavimo galia. Nyks tuomet visi bandymai naikinti vienas kitą ir atsiras vis daugiau tarpimo ir augimo. Kiekvienas ir visa tauta pastos aukuras, kur švies ramioji gaivinančioji ir laiminančioji Amžinoji Ugnis.“¹⁸

¹¹ Vydūnas. *Raštai*, t. 1, p. 182–183.

¹² Ten pat, p. 181.

¹³ Ten pat, p. 185.

¹⁴ Ten pat, p. 183.

¹⁵ Ten pat, p. 186.

¹⁶ Ten pat, p. 187.

¹⁷ Ten pat, p. 189.

¹⁸ Vydūnas. *Raštai*, t. 3. V., 1992, p. 45.